

Hvilken indflydelse har danske stød og svenske ordaccenter på den dansk-svenske ordforståelse?

Charlotte Gooskens & Sebastian Kürschner

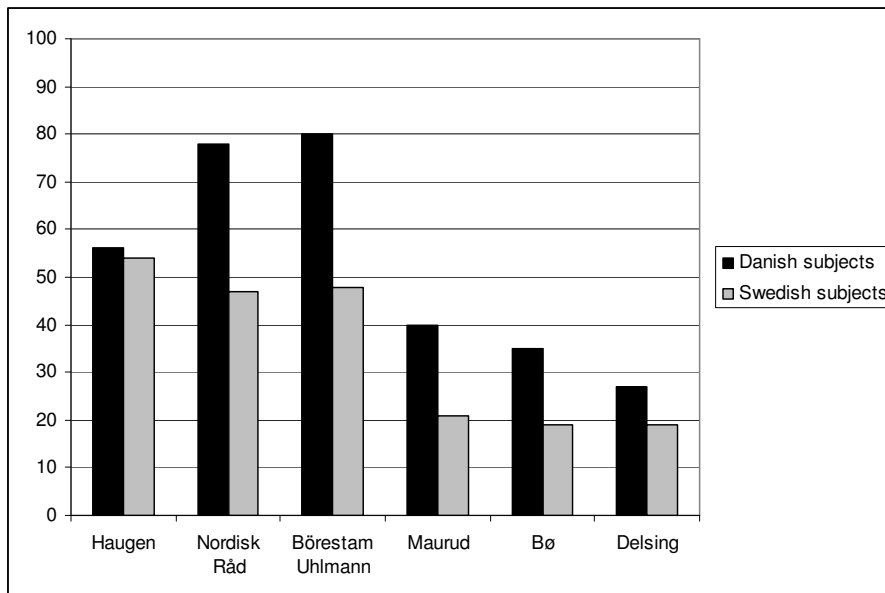
1. Indledning

Som bekendt er de skandinaviske sprog så nært beslægtede, at de i høj grad er indbyrdes forståelige. Der er hidtil blevet udført flere forskellige undersøgelser, hvis formål var at undersøge, hvor godt skandinaver forstår hinandens sprog (Maurud 1976, Bø 1978, Börestam 1987, Delsing & Åkesson 2005). Formålet med disse undersøgelser var først og fremmest at få et generelt indtryk af sprogforståelsen. I Figur 1 giver vi en oversigt over resultaterne af den svensk-danske sprogforståelse i tidligere undersøgelser. Hos Haugen 1953, Nordisk Råd 1973 og Börestam Uhlmann 1991 er sprogforståelsen ikke blevet testet, men informanterne er blevet spurgt, hvor godt de kunne forstå sprogene (opinionsundersøgelser). I de øvrige tre undersøgelser (Maurud 1976, Bø 1978 og Delsing & Lundin Åkesson) drejer det sig om resultaterne af sprogtester, hvor den faktiske forståelse af talesproget blev målt.¹ Resultaterne viser i alle tilfælde, at den svensk-danske talesprogsforståelse er asymmetrisk. Danskere er bedre til at forstå svensk end omvendt. Den undersøgelse, som vi rapporterer om her, havde til formål at undersøge denne asymmetriske svensk-danske sprogforståelse nærmere.

De fleste af de nævnte undersøgelser er tekstforståelseseksperimenter. Sådanne undersøgelser giver et alment indtryk af sprogforståelsen, men det

¹ Resultaterne er gengivet fra Doetjes (2008). Vær opmærksom på, at det ikke er muligt at sammenligne resultaterne i de forskellige undersøgelser, eftersom sprogforståelsen er blevet undersøgt på forskellige måder. Bø (1978) testede både en gruppe, som var i stand til at se tv fra nabolandet og en gruppe, som ikke kunne modtage tv-kanaler fra nabolandene. Her gives kun resultaterne fra den sidste gruppe.

er ikke muligt at undersøge, hvilke egenskaber ved sprogene der gør, at det ene sprog er lettere at forstå end det andet. Vi har derfor udført et ordforståelseseksperiment. Det gør det muligt at udføre en mere detaljeret analyse af de lingvistiske fænomener, som kan forklare forskellene i den indbyrdes sprogforståelse på ordniveau. I denne artikel begrænser vi os til prosodiske fænomener, som er typiske for de to sprog, nemlig det danske stød og de svenske ordaccenter. Så vidt vi ved, er det aldrig tidligere blevet undersøgt, hvor stor indflydelse disse to fænomener har på nabosprogsforståelsen.

Figur 1. Forståelsesscorer fra tidligere undersøgelser af den svensk-danske talesprogsforståelse (se teksten).

1.1 Stød

Grønnum (2003) giver en oversigt over ‘phonological processes which – at least in a Scandinavian perspective – are specific and peculiar to Danish and which purportedly make Danish difficult to understand for non-Danes.’ Et af de fænomener, som hun nævner, er stødet. Hun beskriver det som en slags knirkestemme (laryngalisering), der findes i betonedede stavelser med enten lang vokal eller kort vokal fulgt af en stemt (sonorant) konsonant. Stødet er betydningsadskillende, således at det fx adskiller verbet *køber* [kø:’bɔ] med stød fra substantivet *køber* [kø:bɔ] uden stød. Tilstedeværelsen af stød er forudsigelig ud fra ordets struktur, se Basbøll (2003). Der er dog geografisk variation både med hensyn til artikulationen og , hvilke ord der har stød.

Der findes regionalsprog uden stød, og man går ud fra, at der ikke opstår forståelsesproblemer mellem talere fra områder med stød og talere fra områder uden stød. Så vidt vi ved, er dette dog aldrig blevet testet eksperimentelt, og det er muligt, at det manglende stød kan være en ekstra belastning i omstændigheder, hvor sprogforståelsen allerede er reduceret af andre årsager, fx i støjfulde omgivelser eller i andre tilfælde, hvor taleren er svær at forstå. Heller ikke det svenske sprog har stød. Derfor er det muligt, at stødet virker fremmedartet for svenskere, og derfor forstyrrer sprogforståelsen. Erfaringsmæssigt ved vi dog, at svenskere har meget svært ved at høre forskel på ord med og uden stød, så måske er denne effekt ikke særlig stor. Stødet har derimod måske større indflydelse på udlændinges almene indtryk af dansk. Basbøll (2006) foreslår forsigtigt, at stødet måske kan bidrage til en forklaring på, at det danske sprog lyder grimt i andre skandinavers ører (Delsing & Lundin Åkesson 2003).

1.2 Ordaccenter

Det svenske sprog anvender kontrastive toner i form af ordaccenter. I Figur 2 ses et eksempel på toneforløbet i det minimale ordpar *anden* (bestemt form af *and* 'and') og *anden* (bestemt form af *ande* 'ånd'). Accent I udtales i rigssproget med en stigende tone på den stavelse, som har hovedtryk, mens de øvrige stavelser udtales med relativt lavere tonehøjde. Alle enstavesord samt ord med hovedtryk på den sidste stavelse har accent I. Denne accent ligner oftest accenten i sprog uden distinktive ordaccenter. En undtagelse er rigsdansk, som det tales i København, hvor den betonedede stavelse har en lavere tone end den posttoniske stavelse. I andre danske regionalsprog har den betonedede stavelse højtone.

Figur 2. Toneforløbet i det minimale ordpar *anden* (bestemt form af *and* 'and') med ordaccent I og *anden* (bestemt form af *ande* 'ånd') med ordaccent II.

Accent II har lavtone på den stavelse, som har hovedtryk, mens andre stavelser har højere tonehøjde. Hvis ordet optræder i citationsform eller finalt i frasen, tilføjes en terminal junktur, som gør, at forskellen mellem accent I og accent II ofte beskrives som en forskel mellem en og to tonetoppe (Grønnum 1998:163). Alle ord med accent II har mindst to stavelser.

Groft set har svensk ordaccent I på ord, som har stød på dansk og accent II på ord uden stød, men der er forskelle for betingelserne for forekomsten af accenterne i svensk og stød i dansk (Grønnum 1998:180). Ligesom stød er ordaccenterne distinktive, men der findes kun et begrænset antal minimale ordpar. Der er dialektale forskelle på, hvordan de tonale forskelle manifesteres, og i finlandssvensk mangler distinktionen helt. Derfor er betydningen for forståelsen formodentlig begrænset, mens den for en naturlig udtale af svensk er stor.

1.3 Spørgsmål

Med denne undersøgelse vil vi søge svar på tre spørgsmål. For det første vil vi undersøge, om den dansk-svenske sprogforståelse, som viste sig at være asymmetrisk i tidligere undersøgelser af den indbyrdes tekstforståelse, også er asymmetrisk, når ord testes i isolation. Det er muligt at asymmetrien især skyldes assimilationsfænomener over ordgrænser i dansk. Bleses & Basbøll (2004) og Bleses et al (2008) viste at danske børns sprogudvikling er langsommere end svenske børns. De forklarer dette resultat med, at det danske sprog er sværere at segmentere end svensk, hvilket skyldes prosodiske fænomener så som manglen på specifikke ordgrænsesignaler, obligatoriske sætningsaccenter og lokale signaler om ytringens funktion. Hvis dette er tilfældet forventes mindre eller ingen asymmetri i en ordtest, hvor disse fænomener ikke gør sig gældende. Hvis asymmetrien også skyldes ordinterne fænomener, forventes en lignende asymmetri som i tidligere undersøgelser.

Hvis der findes asymmetri i ordforståelsen, vil vi se på to lingvistiske fænomener som mulige forklaringer på, at det er lettere for danskere at forstå svensk end omvendt. Det er svært at forudsige, hvilken effekt de to fænomener har på sprogforståelsen. Som nævnt findes der sprogvarianter, hvor de to fænomener ikke forekommer, uden at det ser ud til at have en negativ indflydelse på forståelsen. Det er dog muligt, at der er en indflydelse i situationer, hvor det er specielt svært at forstå taleren, som det jo er tilfældet, når man lytter til nabosproget.

Vi formulerer vores spørgsmål som følger:

1. Er den dansk-svenske ordforståelse asymmetrisk?
2. Hvilken rolle spiller stødet for asymmetrien?
3. Hvilken rolle spiller ordaccenterne for asymmetrien?

2. Eksperiment

For at teste ordforståelsen udførte vi et eksperiment via Internettet.² Danske testpersoner lyttede til 384 isolerede svenske ord, og svenske testpersoner lyttede til de tilsvarende danske ord. Alle ordene var substantiver og blev tilfældigt udvalgt fra en liste med 2575 højfrekvente ord.

De 384 ord blev læst højt af to voksne mænd, den ene var fra København og havde rigsdansk som modersmål og den anden var fra Uppsala og talte rigssvensk som modersmål. Ordene blev optaget i et optagelsesstudie, hvorefter de blev klippet og bevaret digitalt ved hjælp af programmet CoolEdit.

52 danske og 25 svenske testpersoner deltog i eksperimentet. Alle testpersoner var gymnasieelever mellem 16 og 19 år. Danske elever, som talte et andet sprog end dansk hjemme, blev udelukket fra den videre analyse. Det samme gjaldt for de svenske elever, som talte et andet sprog end svensk hjemme. Eftersom vi først og fremmest var interesserede i elever, som havde så lidt erfaring med nabosproget som muligt, udelukkede vi resultaterne fra elever, som boede tæt ved nabolandet, nemlig 10 elever fra Sjælland. De 42 resterende elever stammer fra Fyn og Jylland. Som en ekstra kontrol lod vi også eleverne oversætte 38 ikke-kognater, dvs. ord som ikke er historisk beslægtede i de to sprog. Sådanne ord er uforståelige, hvis man ikke har kendskab til sproget. Det viste sig da også, at næsten ingen af ikke-kognaterne blev oversat korrekt. En undtagelse er ordet *flicka* 'pige' som 68% af de danske testpersoner oversatte korrekt. Dette ord kendes af de fleste danskere som et typisk svensk ord. Derudover oversatte danskerne ikke-kognater korrekt i 4,1% af tilfældene. Svenskerne oversatte ikke-kognater korrekt i 3,5% af tilfældene. På baggrund af disse resultater besluttede vi ikke at udelade nogen af de resterende 42 danske og 25 svenske elever.

Hver testperson lyttede til en fjerdedel ord, dvs. 96 af de 384, via hovedtelefoner og fik 10 sekunder til at skrive oversættelsen til sit modersmål i et felt på computerskærmen. Ordene i hver af de fire blokke og rækkefølgen var tilfældig. Eftersom blokkene automatisk blev tildelt testpersonerne, var der flere testpersoner som lyttede til nogle blokke end til andre. Hvad angår de danske deltagere, var det laveste antal testpersoner som lyttede til en blok 7, og det højeste var 19, mens gennemsnittet pr. blok var 10,5. For de svenske deltageres vedkommende var det laveste antal testpersoner, som lyttede til en blok 5, og det højeste 7, mens gennemsnittet var 6 pr. blok.

² Eksperimentet udgjorde en del af et større projekt, hvis formål var at teste den indbyrdes forståelse af flere germanske sprog (se Kürschner & Gooskens 2008). Det er muligt at deltage i eksperimentet via <http://www.let.rug.nl/lrs> (login: 'germanic', password: 'guest').

Oversættelserne af ordene blev automatisk kategoriseret som korrekte eller forkerte. De forkerte svar blev derefter kontrolleret manuelt. Svar, som var blevet kategoriseret som forkerte pga. stavefejl, blev godkendt som korrekte. Stavefejl definerede vi som tilfælde, hvor præcist ét bogstav var stavet forkert, uden at det resulterede i et andet eksisterende ord. Således blev fejlen i ordet *arende* (korrekt *arinde*) betragtet som en stavefejl, og derfor blev oversættelsen regnet som korrekt (et afvigende bogstav uden at det resulterede i et nyt ord), mens *aske* (korrekt *æske*) blev regnet som ukorrekt, fordi det resulterede i et andet eksisterende ord. Nogle ord har flere mulige oversættelser. Fx kan det svenske ord *brist* oversættes til *brist* eller *mangel*, og derfor blev begge oversættelser godkendt som korrekte. I tilfælde af homonymer blev begge oversættelser godkendt. Det svenske ord *här* kan fx oversættes korrekt til dansk *hær* eller *her*.

Hvert ord fik altså tildelt en score på 0 (forkert oversættelse) eller 1 (korrekt oversættelse) pr. testperson. Vi definerede nu sprogforståelsen som procentdelen af korrekte oversættelser pr. ord over alle testpersoner fra et land. Vi udelukker ikke-kognaterne fra videre analyse, eftersom det på forhånd er tydeligt, at disse ord er uforståelige, og derfor er de ikke interessante, hvis vi vil have indsigt i tonemernes og stødets betydning for sprogforståelsen. Vores definition af kognater er bred. Den omfatter både fælles arveord som fx *hus*, der allerede fandtes i oldnordisk, og fælles låneord som fx *perspektiv*, der er indlånt fra latin. Vi udelukker også ord, som har samme kognate rod men forskellige afledningsmorfemer som fx svensk *undersökning* vs. dansk *undersøgelse*. 346 af de 384 testord var kognater og blev brugt til den videre analyse.

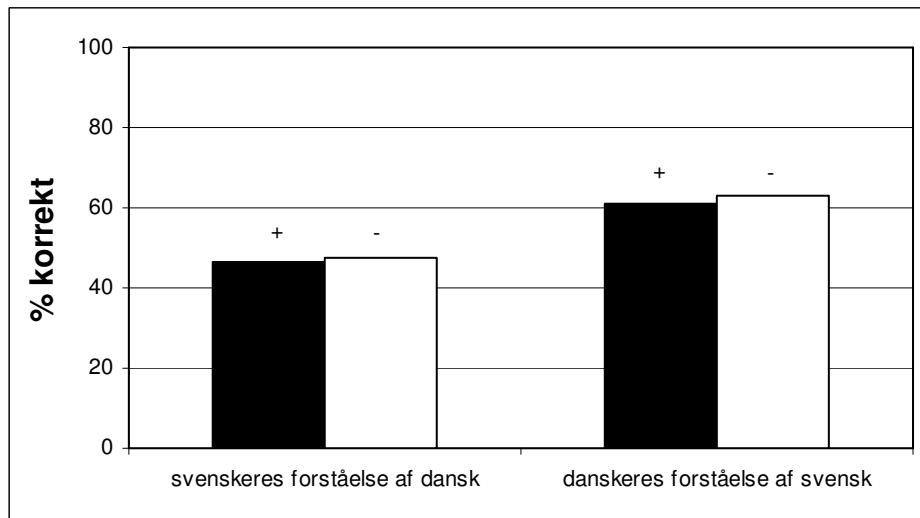
3. Resultater

3.1 Sprogforståelse

Vores undersøgelse viser ligesom tidligere undersøgelser (se indledningen), at danskernes forståelse af svensk er bedre end omvendt. Dvs. ligesom i tekstforståelseseksperimenter er forståelsen asymmetrisk ved isolerede ord: Danskerne oversatte 62% af de kognate ord korrekt, mens svenskerne kun havde 47% korrekte oversættelser. Den asymmetri, som findes i den dansk-svenske sprogforståelse, er altså meget konstant og gælder både sammenhængende tale og løse ord. Det betyder, at asymmetri ikke udelukkende kan forklares med fænomener på sætningsniveau, men også har at gøre med fænomener, som findes på ordniveau. Vi vil se nærmere på to af disse fænomener, nemlig stød og ordaccent. Som sagt baserer vi denne analyse på de 346 kognater.

3.2 Stød

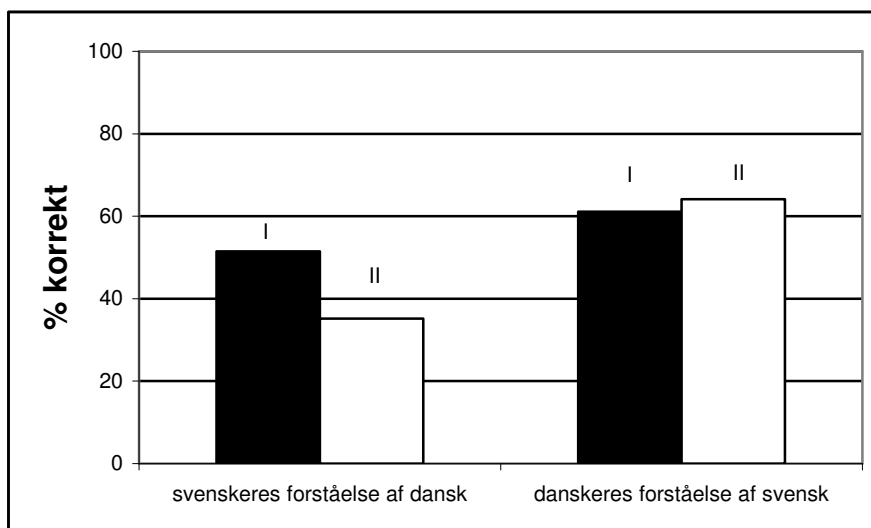
Af de 346 ord var der 183, som havde stød på dansk og 163 uden stød. Som nævnt i indledningen er det muligt, at stødet i dansk kan have en negativ indflydelse på svenskernes sprogforståelse, og at det manglende stød i svenske ord, som på dansk har stød, kan gøre det sværere for danskerne at forstå disse ord. I figur 3 vises sprogforståelsesresultaterne af ord med og uden stød på dansk for danske og svenske testpersoner. Det ses, at danskerne ikke har problemer med det manglende stød på svensk. Ord, som på deres modersmål har stød, forstås ikke dårligere end ord uden stød på dansk (61,0% mod 62,8%, $p = .64$). For svenskerne er der heller ingen signifikant forskel (46,7% mod 47,7%, $p = .82$). Tilstedeværelsen af stød forstyrrer altså ikke svenskernes forståelse af dansk.

Figur 3. Procentdele af korrekte oversættelser af nabosproget hos danskere og svenskere af ord, som på dansk har stød (+) og ikke har stød (-).

3.3 Ordaccent

Der var 254 ord med ordaccent I og 92 med ordaccent II. I figur 4 vises forståelsesresultaterne af disse to grupper af ord hos danskerne og hos svenskerne. For danskerne gør det ikke nogen signifikant forskel for forståelsen om de svenske testord har ordaccent I eller ordaccent II (61,1% mod 64,1%, $p = .48$). Derimod har svenskerne sværere ved at forstå danske ord, som på svensk har accent II, end ord som har accent I. Forskellen er signifikant (51,5% mod 35,2%, $p < .001$).

Figur 4. Procentdele af korrekte oversættelser af nabosproget hos danskere og svenskere af ord som på svensk har ordaccent I eller II.

5. Konklusioner og diskussion

Vi har set at den svensk-danske ordforståelse er asymmetrisk. Procentdelen af korrekte oversættelser af nabosprogets ord var højere hos de danske testpersoner end hos de svenske testpersoner. Dette er i overensstemmelse med tidligere undersøgelser og viser, at asymmetrien ikke kun findes ved test af lingvistiske fænomener på sætningsniveau, men også, når isolerede ord testes. Formålet med analysen i denne artikel var at undersøge, om det danske stød og de svenske ordaccenter kan være en del af forklaringen på denne asymmetri. Vi sammenlignede derfor procentdelen af korrekte oversættelser hos danskere og svenskere af ord med og uden stød på dansk og af ord med ordaccent I og II på svensk.

Vores resultater viser, at stødet ikke har indflydelse på sprogforståelsen hverken hos danskerne eller hos svenskerne. Hos svenskere skaber det ikke forvirring, hvis der er stød i et dansk testord, selvom de ikke er fortrolige med dette fænomen fra deres eget sprog, og danskerne savner ikke stødet i de svenske ord som har stød i det tilsvarende ord på dansk.

Danskerne bliver heller ikke besværet af de svenske ordaccenter. Ord med accent I forstås lige så godt som ord med accent II. Det er muligt, at danskerne ikke er følsomme overfor tonemer, fordi intonationen i ord ikke er betydningsadskillende på dansk. På den anden side kan det også være, at både accent I og accent II opleves som afvigende fra den danske realisation af accenten (se indledningen), og at forståelsen besværes i lige høj grad af begge accenter. Svenskerne er dårligere til at forstå danske ord, som har

accent II på svensk end ord, som har accent I. Det, der gør en forskel hos svenskerne, er sandsynligvis, at de savner de to toppe i de danske ords toneforløb, når de hører ord som har accent II på svensk. Derimod har de ikke problemer med ord som har accent I på svensk, fordi den danske accent mest ligner accent I ved kun at have en top i F0.

Man bør tage intervenerende variable i betragtning, når man tolker resultaterne. Som nævnt i 1.2 er svenske ord med accent II gennemsnitligt længere end ord med accent I. Det kan også iagttages i vores data: Ordene med accent I består af gennemsnitligt 5,3 lyde, mens ordene med accent II omfatter gennemsnitligt 5,8 lyde. Korte ord har mindre redundans, og desuden er det sådan at korte ord har flere såkaldte 'neighbours' (se Luce & Pisoni 1998). 'Neighbours' er ord, som i høj grad ligner testordet, og derfor ofte giver anledning til forkerte oversættelser. Hvis det er sådan, at redundansen og 'neighbourhood' effekten intervenerer med ordaccent-effekten, ville vi forvente at accent I ord, der som regel er kortest, ville blive dårligere forstået end accent II ordene. Imidlertid er det omvendte tilfældet hos svenskerne, mens der hos danskerne ikke er nogen forskel. Det lader altså til, at de to faktorer ikke intervenerer. For at kunne drage tydeligere konklusioner vil det være ønskeligt at udføre en yderligere eksperimentel undersøgelse, hvor de forskellige faktorer kan kontrolleres systematisk.

I denne artikel har vi begrænset os til to prosodiske fænomener i dansk og svensk, som vi formodede kunne være en del af forklaringen på den asymmetriske svensk-danske sprogforståelse. Vi er i øjeblikket i gang med en større undersøgelse, hvor vi inddrager flere lingvistiske faktorer i analysen. Doetjes & Gooskens (under udgivelse) har fx allerede vist, at ortografien spiller en vigtig rolle, og som nævnt forventer vi, at også ordlængde, 'neighbourhood'-effekten samt lydinventaret spiller en vigtig rolle (se Kürschner, Gooskens & Van Bezooijen, under udgivelse). Formodentlig skal forklaringen for asymmetrien søges i sammenspillet af en række lingvistiske faktorer. Desuden er det muligt, at ekstra-lingvistiske faktorer som holdning til testsproget samt tidligere erfaringer med sproget spiller en rolle.

Litteratur

- Basbøll, Hans 2003. Prosody, productivity and word structure: the stød pattern of Modern Danish. *Nordic journal of linguistics*. 26 (1). S. 5–44.
- Basbøll, Hans 2006. Syllabic and morphological structure: what can be learnt from their interaction in Danish? (Working papers in language acquisition. Center for Child Language e-prints 3.) http://www.humaniora.sdu.dk/boernesprog/DK/forsk/doc/E-print_3_2006.pdf
- Bleses, Dorte & Basbøll, Hans 2004. The Danish sound structure - Implications for language acquisition in normal and hearing impaired populations. I: E. Schmidt, U. Mikkelsen, I. Post, J. B. Simonsen & K. Fruensgaard (red.) *Brain, Hearing and Learning*. 20th Danavox Symposium 2003. S. 165-190.

- Bleses, Dorthe, Vach, Werner, Slott, Malene, Wehberg, Sonja, Thomsen, Pia, Madsen, Thomas. & Basbøll, Hans 2008. Early vocabulary development in Danish and other languages: A CDI-based comparison. *Journal of child language*. 35. S. 619-650.
- Bø, Iine 1978. Ungdom og naboland. En undersøkelse av skolens og fjernsynets betydning for nabospråksforståelsen. Stavanger: Rogalandforskning.
- Börestam Uhlmann, Ulla 1991. Språkmöten och mötesspråk i Norden (Nordisk språksekretariats rapporter. 16). Oslo: Nordisk språksekretariat.
- Delsing, Lars-Olof & Lundin Åkesson, Katarina 2005. Håller språket ihop Norden? En forskningsrapport om ungdomars förståelse av danska, svenska och norska. København: Nordisk ministerråd.
- Doetjes, Gerard & Gooskens, Charlotte under udgivelse. Skriftsprogets rolle i den dansk-svenske talesprogsforståelse. *Språk och stil*.
- Doetjes, Gerard 2008. Akkommodation und Sprachverstehen in der interskandinavischen Kommunikation. PhD-afhandling, Hamburg Universitet.
- Grønnum, Nina 1998. Fonetik og fonologi. Almen og dansk. København: Akademisk forlag.
- Grønnum, Nina 2003. Why are the Danes so hard to understand? I: Henrik Galberg Jacobsen, Dorthe Bleses, Thomas O. Madsen & Pia Thomsen (red.). *Take Danish – for instance. Linguistic studies in honour of Hans Basbøll presented on the occasion of his 60th birthday 12th July 2003*. Odense: Odense University Press. S. 119-130.
- Haugen, Einar 1953. Nordiske språkproblemer - en opinionsundersøkelse. *Social inquiry*. 36. S. 280-297.
- Kürschner, Sebastian & Gooskens, Charlotte 2008. Interskandinavisk ordforståelse: En internetbasert undersøgelsesmetode. I: Marianne Nordman, Siv Björklund, Christer Laurén, Karita Mård-Miettinen & Nina Pilke (red.): *Svenskans beskrivning 29. Förhandlingar vid Tjugonionde sammankomsten för svenskans beskrivning. Vasa den 4 och 5 maj 2007*. Vasa: Svenska-Österbottniska samfundet (= Skrifter utgivna av Svenska-Österbottniska samfundet 70). S. 170-178.
- Kürschner, Sebastian, Gooskens, Charlotte Bezooijen, & Renée van under udgivelse. Linguistic determinants of the intelligibility of Swedish words among Danes. *International Journal of Humanities and Arts Computing*.
- Luce, Paul & Pisoni, David 1998. Recognizing spoken words: The Neighborhood Activation Model. *Ear and hearing*. 19. S. 1-36.
- Maurud, Øyvind 1976. Reciprocal comprehension of neighbour languages in Scandinavia. An investigation of how well people in Denmark, Norway and Sweden understand each other's written and spoken languages. *Scandinavian journal of educational research*. 20. S. 49-72.
- Nordisk Råd 1973. Den nordiska allmänheten och det nordiska samarbetet 1973. Attitudundersökning. (Nordisk utredningsserie, 4/73). Stockholm: Nordisk råd.